

Kultur- og kirkedepartementets priser for barne- og ungdomslitteratur utgitt i 2005. Juryens begrunnelse.

Kjære kulturminister, prisvinnere og barnebokvenner

Én gang i året er det festdag utenom det vanlige for barne- og ungdomsboka, og den dagen er i dag. Det skal deles ut til sammen sju priser i ulike klasser. Og til sammen åtte vinnere - forfattere, illustratører og en oversetter - skal hylles så det holder helt til neste år.

Det som er litt rart, er at på slik en festdag vil det bli en god del hverdag det dreier seg om. For vi i juryen, som har lest og vurdert alt som er utgitt av nye barne- og ungdomsbøker på norsk i 2005 - og som har frydet oss mye og kanskje gremmet oss litt, men det har vi egentlig glemt i dag - har også tillatt oss å se litt på noen hovedtrender og hovedtrekk i det siste årets bøker.

Og noe av det som preger bildet, er hvor sterkt de enkle fortellingene fra hverdagslivet står. Det er gjerne de små episodene fra en nær og gjenkjennelig hverdag som det gripes fatt i. Hverdagskildringene er først og fremst knyttet til barn og ungdoms forhold til familien sin. Foreldre, steforeldre og foreldres nye venner og kjæresten prøver stort sett å oppføre seg så godt de kan, men de gjør ikke alltid livet så lett å leve for de unge hovedpersonene. Men heldigvis har de unge funnet seg nye samarbeidspartnere eller medsammensvorne, og det er besteforeldrene. Det finnes i det siste årets barne- og ungdomsbøker en hel flokk av kloke og lure besteforeldre som ordner opp på ungenes egne premisser, mens foreldrene virrer rundt og ikke helt har oversikten.

I fjor bemerket den samme juryen at det var det grensesprengende og utfordrende, både overfor tradisjoner og konvensjoner, som preget mange av de beste bøkene. Også i år er det sprengt noen grenser, som vi snart skal komme tilbake til. Men det har framfor alt vært et år for tradisjon og hverdag.

Og slike svingninger må det være, for litteraturen er en levende materie som hele tiden er i utvikling og bevegelse og endring.

Og det som skjer i dag, er ikke akkurat at vi prøver å stanse tida, men vi stikker neven ned i strømmen og holder fast noe av det som fortjener et lengre liv, og som fortjener å bli lest i filler.

Ei slik bok er den som får Kultur og kirkedepartementets litteraturpris 2005. Prisen går til Hilde K. Kvalvaags ungdomsroman *Nattsommarfugl*.

Det skulle egentlig ha vært enda en sommer i paradiset for Johanne og storesøster Katrin. For de skal som vanlig til besteforeldrene på landet, og det har alltid vært selveste paradisdømmen.

Men ingen drømmer varer evig, og alt forandrer seg. Og i ungdomsromanen *Nattsommarfugl* skildrer Hilde K. Kvalvaag sommeren da endringen skjer, og paradiset porter stenges – sannsynligvis for godt. I stedet er det ungdoms- og voksenverdenen som åpner seg, og den framstår som en helt annen virkelighet.

«Dette har vore ein sommar frå helvete,» sier mammaen til Johanne og Katrin da det meste er over, og det kan en alltid være enig i.

For det er vondt og fælt når en innser at barndommens paradistilstand er over. Og dette framstiller Hilde K. Kvalvaag på mesterlig vis. Det er lett sommerstemning og summende

uskyld i romanen. Men helt fra de første scenene aner en at under overflaten er idyllen i ferd med å sprekke.

Og verre skal det bli. For Hilde Kvalvaag har bygget opp teksten slik at virkeligheten blir stadig mer ustyrbar og påtrengende. Og samtidig som Johanne forsøker å finne seg til rette i den nye virkeligheten, er minnene om det tapte alltid med som en drøm og en lengsel.

Og det er denne tekstlige dobbeltheten mellom uskyld og realitet, mellom paradislengsel og tap, mellom barnlig drøm og en langt hardere virkelighet som er spenningsfeltet Hilde Kvalvaag utvikler i denne vakre, såre og motsetningsfylte romanen om den sommeren da barndommen tar slutt, og som juryen mener fortjener ærestittelen «litteraturprisen 2005».

Innen de ulike sjangerne kan det gå litt i bølger fra år til år. Et år kan det utgis veldig mange gode ungdomsromaner, et annet år spesielt mange gode bildebøker. Noe av det som preger barne- og ungdomsbokåret 2005, er at det er oppsiktsvekkende høy kvalitet på uvanlig mange fagbøker.

Desto større er æren for den som får prisen for årets fagbok – Erna Osland for *Skarpe tenner*.

Det er sikkert mange som lurer på hva for eksempel breiflabben egentlig bruker det stygge gapet sitt til. Eller hvorfor grisungen får trukket tennene sine like etter at en er født? Det er ikke sikkert vi har lurt så mye på det, men Erna Osland svarer på en måte som gjør at det føles fint å finne ut svaret likevel.

Skarpe tenner av Erna Osland er ei fagbok utenom det vanlige. Idéen er like original som den er glitrende god, nemlig å ta utgangspunkt i tennene for å gi en presentasjon av dyr og fisker – og mennesker.

Erna Osland viser seg igjen som en fagbokforfatter med sans for poengterte detaljer og språklig økonomi. Denne boka er så ren og stram at den knapt har et overflødig ord, og samtidig er den så boblende og lekende at den stadig sprenger seg fri fra strenge bokgrenser. Om *skater* heter det for eksempel:

«Skater er flate og lever på havbotnen. Dei har munnen på undersida, og den er dekt av tenner. Tennene sit så tett som det går an, munnen blir som ei knusemaskin. Straks skater ser noko dei vil ete, legg dei munnen over det og valsar det flatt. Krabber, flyndrer, ålar og ormar blir mosa før dei går ned.»

Sannsynligheten er stor for at unge lesere heretter sjekker litt ekstra hva slags fisk de får til middag.

Og da har vi ikke engang nevnt piggskata, som ikke bare har tenner i munnen, men også på ryggen og magen, og stort skumlere kan det knapt bli i ei virkelighetsnær faktabok.

En viktig del av *Skarpe tenner* er illustrasjonene. Det er blant annet en flirende hest her med tennene til de grader på tørk at vi rett og slett ikke ville vært den foruten. Heldigvis har vi også en pris for den slags. Årets illustrasjonspris går til Marvin Halleraker, også han for *Skarpe tenner*.

Illustratøren Marvin Hallerakers arbeider preges av en uttrykksfullhet som understreker humoren i teksten. Men Marvin Halleraker, som har hatt ansvaret for både illustrasjoner og sidedesign, har også vært i stand til å bygge opp sidene slik at tegningene ikke bare illustrerer teksten. For Hallerakers tannsterke illustrasjoner gjør seg langt sterkere gjeldende enn det en kanskje er vant til når det gjelder fagbøker; her er noen glupske, glefsende tenner som rett som det er synes å true med å ta noen solide jafs av tekstsidene.

Juryen mener at Marvin Hallerakers illustrasjoner bidrar til å gi boka en uvøren spontanitet og en særegen dynamikk, samtidig som det dreier seg om et faglig velfundert oppslagsverk. Dette er en av de få gangene illustrasjonsprisen er tildelt ei fagbok, og vi mener at *Skarpe tenner* bidrar til å sette en ny standard for illustrasjoner i fagbøker.

Bildebøkene står sterkt her til lands, har gjort det i mange år og gjør det fortsatt. Og noen dukker opp med den ene fulltrefferen etter den andre, år etter år. En slik duo er illustratøren Per Dybvig og forfatteren Bjørn F. Rørvik med sine bøker om reven og grisen. Til sammen er fem bøker kommet i serien, den foreløpig siste i fjor med tittelen *Kumatpakkene*. Og juryen har besluttet at bildebokprisen for 2005 skal gå til illustratøren Per Dybvig og forfatteren Bjørn F. Rørvik, ikke bare for den siste boka, men for hele serien.

Samarbeidsprosjektet startet i 2001 med *Kafé Haletippen*, så kom *Værhårene* i 2002, *Rebusløpet* i 2003, *Konglesugeren* i 2004 og sist altså *Kumatpakkene*.

Reven og den retthalede grisungen er ganske klart definerte karakterer, og utgjør et umake, men likevel klassisk par. Det er eventyrlystne og modige på sitt vis, og noen ganger kanskje litt naive, og det kan også føre til et visst overmote. Reven er den aktive og oppfinnsomme, grisungen den noe mer forsiktige. Reven prøver stort sett å være den som bestemmer, og det kan virke som om grisungen er den som gjerne utfører ordre, men ikke uten å snu og vende litt på det, og begge undrer seg atskillig over livet. Undervegs innføres også en rekke forunderlige bifigurer, som kommer og går. Blant dem er dåsemikler, reddikhaien, den katalonske kjempegjøken og opptil flere lett rølpete fjompenisser.

Det som *ikke* innføres, er noen tydelig moral, kanskje ikke engang en åpenbart definerbar mening. Men nettopp denne åpenheten er noe av det som utgjør den helt særegne sjarmen ved denne serien. Det går litt vilt for seg, men ikke villere enn at det ligger en sikker kunstnerisk styring i bunnen av prosjektet.

Bøkene har et klart nonsenspreg og humoren har et åpenbart absurd preg, som formidles gjennom Per Dybvigs lekende, men energiske tegnestil. Rå og rufsete, løssluppen og uvøren – det er begreper som er brukt om stilen hans. Han gjør reven lett nevrotisk, mens grisungen er unektelig noe rundere i kantene. Og begge er ganske entydig herlige.

Fra Dybvig og Rørvik, som har satt sitt preg på barnebokutgivelsene år etter år, går vi over til de aller ferskeste i 2005. Det var et år med uvanlig mange debutanter – fra noen få i 2004 var det med ett 14-15 nye forfattere å forholde seg til. Og det sier noe om bildebokas sterke stilling, at det i år som i fjor var en debuterende bildebokforfatter juryen til slutt endte ved.

Debutantprisen 2005 går til Stian Hole for bildeboka *Den gamle mannen og hvalen*.

Det er unektelig noe kjent med den tittelen. Men der Hemingway i *Den gamle mannen og havet* skriver om en mann som setter alt inn på å overvinne kjempefisken, så dreier det seg i Holes barnebok om å redde hvalen, som har forvillet seg på land, og som må tilbake til havet. Men for å greie det, trenger den gamle mannen hjelp. Og heldigvis har han en bror. Problemet er at de har vært uvenner nesten hele livet, etter at den ene stakk av med kjæresten til den andre. Men gamle konflikter kan overvinnes når en ny og større oppgave venter.

En original og sympatisk historie ville likevel ikke ha vært tilstrekkelig, hadde det ikke vært for at bildene til Stian Hole viderefører og utdyper historien. For slik bildeboka fungerer, bidrar bildene ikke bare til å illustrere teksten, men de forteller sin egen historie. Det skjer gjennom collager laget i fotoshop, som kombinerer like og ulike elementer til en bredt sammensatt historie.

Så langt har vi beskjeftiget oss med bøker av norske forfattere og illustratører. Men det er også klart at mange av de store leseropplevelsene er det den utenlandske, oversatte litteraturen som sørger for. Vi har landet ved den norske oversettelsen av Lian Hearn's romanserie *Otorienes tid*. Oversetterprisen 2005 går til Fartein Døvre Jonassen.

Første bok i serien *Det syngende gulvet* kom på norsk i fjor. I år er trilogien videreført og avsluttet med romanene *Hegrens tegn* og *I lys av månen*.

Handlingen i trilogien er lagt til et fantasiland i en litt ubestemmelig tid, som lett vekker assosiasjoner til et fortidig japansk miljø. Forfatteren som kaller seg Lian Hearn, som for øvrig er et dekknavn, er opprinnelig engelsk, bosatt i Australia, og hun er sterkt opptatt av japansk historie og kultur.

Den dreier seg om en historisk fantasyroman, der handlingen er spunnet rundt sterke æresbegrep, kompromissløse klanfeider og syngende sverdkamper. Serien rommer også en solid dose magi, og med en historie om brennende kjærlighet sentralt plassert.

Følelsene er sterke, scenene storslåtte og miljøene fargerike og rikholdige. Og noe av styrken ved Fartein Døvre Jonassens oversettelse er nettopp at han makter å skape en helhetlig og egenartet stemning gjennom fantasyromanens mangfoldige univers. Framstillingen kan være bilderik og med rom for den dramatiske bredden i de storslåtte actionscenene. Men her er også rikelig rom for stillhet. Forfatteren har selv sagt at hun har ønsket å bruke stillhet som et litterært virkemiddel. Så til tross for den episke bredden er det en stil hvor mye også ligger i det som ikke sies. Og denne effektive kombinasjonen av dramatikk og stillhet er et av grepene som bidrar til å skape den særegne stemningen også i den norske oversettelsen.

Roman-serien har en utpreget filmatisk presentasjon, og den skal da også bli film – ganske sikkert av det storslåtte slaget med vide landskaper og ville kamper. Og selv om juryen nok er av den mening at bøker er best i bok, kan det nok hende vi kommer til å gå på kino også.

Så er vi framme ved dagens siste, men ikke minst viktige pris. Nye norskproduserte seriehefter for små barn er en sjeldenhet. Desto hyggeligere er det å kunne gi Tegneserieprisen 2005 til en slik satsing, nemlig Anna Fiskes serie *Rabbel*, som til nå er kommet i tre nummer.

Serien synes beregnet for de helt unge, kanskje helt fra treårsalderen. Den har en naivistisk stil, gode figurer og fin fargebruk. Men selv om serien kan ha mye å gi de minste, vil den også kunne gi atskillig glede til dem som har lært å lese selv.

Rabbel er en snill og koselig serie, som attpåtil har en tydelig uttalt moral. Den inneholder flere faste dyrefigurer som Ella Elg, Palle Puddel og Nina Kanin. Men her, som i så mye av barnelitteraturen, dukker det også opp ei spenstig og muligens lettere hyperaktiv bestemor, som nok er en av skikkelsene som bringer mest sjarm til serien.

Blant seriens aktører kjenner vi Palle Puddel fra før, fra et par av Anna Fiskes barnebøker for de minste. Nå har hun altså tatt med Palle fra barneboka til tegneseriens verden, preget av klarhet og tydelighet for unge lesere.

Og med det er vi ved vegs ende – med en utgivelse for de aller yngste. Og det er akkurat der det er så fryktelig viktig å begynne, for å legge grunnlaget for et langt og godt leseliv.

Så på vegne av juryen gjenstår det da én ting å si: tusen takk til dere alle sammen.